نەجات حەمید ئەحمەد

شوێن و مانەوە
شوێن و ئەودیوی شوێن

Bawagorgor @yahoo.com

شوێن بەلایەنی بوونی بەرجەستەیی مرۆڤ و نابەرجەستە بوونی هەر بوونێکەوە هەمان شوێن و هەمان کاریگەرییە، ئەمەش ئەوە. دەگەیێنێ دووبنیات لە گەردووندا خۆیان لە بووندا دەچەسپێنن بوونی بەرجەستەیی و بوونی نا بەرجەستەیی، تیۆری «بیگ بانگ» واتە تەقینەوەی گەورە لەسەر بناغەی پێک داهاتنی دوو بووندا دامەزراوە، کە خاڵی بەیەک گەیشتنەوەیان بە دوو جووڵەی جیاواز لەلایەکەوە بوون دەخوڵقێنێ، پێچەوانەی ئەویش بوون دەسڕێتەوە. پێکهاتەکانی هەموو مادەکانی بوون کە لەیەک ڕەگەزی کاربۆنی پێک دێت، هەموو هێزی خۆڵقان و سڕینەوە و نەمانیان تێدایە بۆ شێوەی بەرجەستەیی جیاواز و بۆ سڕینەوەی کۆتایی، کەواتە لێرەدا تووشی حاڵەتێک لە بوون دەبینەوە، کە بوونێکی ڕاگیراو و وەستاوە بەڵام لە ناوەوەی خۆیدا هێزی لە ناوبردنی خۆی هەڵدەگرێ و دەیشارێتەوە. ئەمەش ئاماژەیەکە بۆ

بوونێک کە لە گەورەیی و فراوانبوونەوەی بەردەوامیدا سنووری خەیاڵ تێپەڕ دەکات، بەڵام لە هەمان کاتدا خاڵی یا گەیشتن بە خاڵی لە ناوچوونی هەرچەندە زانست تاکو ئەمڕۆ تێگەیشتنێکی ڕووتی لەلادا نییە بەڵام لە حاڵەتە شیاوەکانە و وەکو گریمانێک ڕێی تێ دەچێت، ئەم حاڵەتە لە ئایینەکاندا باسی زۆری کراوە کە لە وانەیە دیارترین وەسفی ئەو حاڵەتە لە قورئاندا بێت کە وشەی «صعقة» وەسف کراوە واتە تەوژمێک، تاسەیەکی سەدادار کە کۆتایی بە هەموو شتێک دێت. ناتوانین ئەم وێک گەیشتنەوەیەی ئایین و زانست وەکو دوو حاڵەتی وێک گونجاو لێک دەینەوە، بەڵام ئەوەی گرنگ و پڕبایەخە باس کردن لە کۆتایی بوون لە ئاییندا هەمیشە ئامادەیەو لە زانستیشدا وەکو گەریمان ئامادەیە پرسیاری کۆتاییش هەمیشە لەو هێزەیە کە حاڵەتی بوون دەگەێنێتە ئاستی کۆتایی خۆی. لێرەدا ئەمە بابەتی ئێمە نییە تەنها لەو گۆشەیەوە نەبێ کە ئاخۆ لەو دیوی بوونەوە چ بوونێکی دیکە بەرجەستە دەبێ کە بێگومان گەر وەکو گریمانێکیش ڕاست بێ بوونێکی دیکە هەبێ ئەوا ئەو بوونە بێگومان لە نا شوێندا نابێ، چونکە شوێن گەوهەری هەموو بووتەکانە و هەموو بوونێک گەر بوونی هەبێت ئەوا لە شوێندا دەبێت، جیاوازییەکان لەوێدا دەبن کە هێزی ئامادە بوونی بوونەکان لە ناوەوەی خۆیاندا هەڵیان دەگرن. مرۆڤ کاتێک لەناخەوە خۆی وەکو گەشتیارێکی کاتیی سەر ئەم زەمینەو ئەم شوێنە دادەنێ و لە ناخەوە باوەڕی وایە کە ئەم شوێنە، شوێنێک نییە بۆ جاویدانیی خۆی و داهاتووی، لە ناخەوە باوەڕ بەوە دێنێ کە پاش لەناوچوونی بەرەو شوێنی دیکە دەچێ و لە ناوەوە هیوایەکی مات بوو هەیە کە خەیاڵ و خولیای بەرەو ئەو شوێنە نادیارو نەزانراوە دەبات، هەمیشەش مرۆڤ چاوی لە دەرەوەی شوێنی خۆیەتی و بۆ تێر کردنی ئەم مەیلە ناخەکییەی مرۆڤ هەموو هیواکانی بەرەو ئاسمان دەبات، لە خۆشی و ناخۆشیەکانی و لە هیواو خواستەکانی، لە گلەیی و تراکانی. فەلسەفەی نوێی ئەورووپا بەوە کۆتایی هات کە هەموو بوونەکانی مرۆڤی لە شوێندا بە زەوی بەستەوە، لە ناخەوە باوەڕی بەوە هێنا کە ئێرەیە، ئەم زەمینەیە، بوونی سەرەتایی و کۆتایی مرۆڤ، کە لەو دیوی ژیان و مردنەوە شتێک نیە، کە مرۆڤ بەرەو شوێنێکی دیکە ببات و بوونێکی دیکەی پێ ببەخشێ کە ئەم فەلسەفەیەش لە ڕستەی «ئێمە لە لایەن خوداوەندەوە جێ هێڵراین و بە تەنها لەم گەردوونە غەریبەدا ماینەوە، کەواتە ئێرەیە ئەم زەوییەیە هەموو داهاتوومان کە تێیدا دەمرین و لە دایک دەبینەوە». باوەڕی لەم جۆرە هیچ جیاوازییەکی نییە لەگەڵ باوەڕە ئایینیەکاندا کاتێک هەوڵی هەموو زانینێک لە مرۆڤ دەسەنێتەوە تەنها دەسەڵاتی باوەڕی دەقەکان لەلایدا دەکاتە ڕاستییە

هەمیشەییەکان ئەگەر چی لە خاڵەکانی ئەم دوو تێڕوانینانەدا جیاوازیی گەورە هەیە، گرنک لێرەدا مرۆڤ پێشبینییەکی ئەوتۆی بۆ داهاتووی خۆی نییە جگە لە باوەڕ. ئەم ڕاستییە خۆی لە خۆیدا هۆکاری جۆرێک لە شلـەژانی فیکری و فەلسەفی و ئەفسانەیییە، بەرامبەر بەو حاڵەتە بوونگەراییانەی کە بیری سۆفیگەری و سەنتەرە زانستییە جیاوازەکانی گەڕان بە دوای نهێنیەکانی بووندا دەینوێنن کە هەروەک بە بەڵگەی فەلسەفی و زانستیەوە، لە دەقی چەسپاو دەردەچن و مرۆڤ دەگەیێننە ئاستی گەورەتر و کراوەتر لە بووندا بە تایبەتی لە گواستنەوە شێوەگۆڕینی بوونی مرۆڤ و هاوبەشی کردنی لە نهێنیەکانی بوونی خۆیدا کە دەیسەلمێنن هێزێک هەیە کە مرۆڤ لەو قاڵبە دەستەمۆکراوەی خۆی دەهێڵێتەوە کە دەتوانین بە هێزی مانەوەو بەردەوامیدان لە شوێندا وەسفی بکەین، واتە لە ژیاندا دەبێ تەنها شوێنێک کە شوێنی هەموو پەرجووەکانی مرۆڤ بێت و کۆتایی و سەرەتای هەموو گەشتەکانی بێت، ئەوا ئەم زەوییە بە و بەس، ئیتر ژیانی دیکە و شوێنی دیکە پاش مردنی مرۆڤ دەست پێ دەکات، لەوکاتەی مرۆڤ وەکو مەیلێکی لەبن نەهاتووی خۆی هەمیشە چاوی لەو شوێنەیە کە لەم زەوییە ڕزگاری بکات و زەوی لەلایدا دەکاتە زیندانێک بۆ ژیان و مردن. مرۆڤ لە خەوندا فراوانترین گواستنەوەکانی مەیلی خۆی پراکتێک دەکات هەروەها لە ئەدەبیات و هونەریشدا. لە خەوندا مرۆڤ لە بیری داخراو و شاراوەی خۆیدا شوێنەکان لەلایدا ڕەنگاو ڕەنگ دەبن، جارێک لە بە هەشتێکی یاخود خاکێکی بێ نموونە لە جوانی و حەسانەوەی دەروونی و فیکریدا دەبینێ و جارێکی دیکەش شوێنی وا دەبینێ کە هاوشێوەی ئەو دۆزەخە نامۆیەیە کە لە خەیاڵی خۆشیدا ناتوانێ وێنەیەکی هاوشێوەی ئەو وێنانە بخولقێنێ، شوێنەکانی مرۆڤ لە خەوندا ئەگەر چی جیاواز و دژ بەیەکن، زۆر کەم لەو بیرە چەسپاوانەی ئاراستە کردن و ڕێنمایی کردن و گەلاڵەبوونی پەروەردەی کۆمەلایەتیی خۆیان دەردەچن، کە لە نێوان خەون بە بەهەشت و دۆزە خەوە دابەش دەبن ئەو حاڵەتە کەمانەی مرۆڤ لەم دەسەلاتە مێژوویییەی خۆی ڕزگاری دەبێت لە بوونی ڕۆژانەی پاش خەوندا بیری مرۆڤ ناتوانێ بیخولقێنێ بە خەیاڵیش بیبنێ خەون ئەگەر چی ئازادبوونە لە هەموو دەسەڵاتە پەروەردەیی و فیکری و فەلسەفیەکان لە ناهۆشیاریی بیرکردنەوەدا، بەڵام زۆر دەگمەنە خەون مرۆڤ لە شوێن ئازاد بکات. تەنها لەو حاڵەتانەدا نەبێ کە ناهوشیاریی مرۆڤ لە خەوندا لە هەموو دەسەڵاتەکانی بوونی خۆی ئازاد بێت، کە ئەمەش زۆر دەگمەنە. لە ڕاستیدا ئەو دیوی شوێن لەلای مرۆڤدا پەیوەستە بە بوونی مرۆڤ لە شوێنی خۆیدا. باڵندەیەکی نێو قەفەس گەر ئازادیش بێت ناتوانێ لەو دیوی

قـەفـەسـەكـەیـەوە لە شـوێنێكی دیكە بژێت، دەشـێ ئەم حاڵەتە لەلای مـرۆڤدا لە فیكر و بیركـردنەوەدا هـەمـان گونجـانی هەبێت، ئەمـەش واقیعـی بوونی مرۆڤـە لەسـەر زەوی كـــە ڕەنگدانـەوەی پـەروەردەی زانســتی و كـۆمـەڵایەتـی و ئایینیی مـرۆڤ خـۆیـەتی، بـەڵام ئەم ڕەنگدانەوەیـە و كـاریگـەرییـەكـانی لە نـاخـەوە ڕەت كـراوەیە، بەوەی بـوونی مـرۆڤ لەسـەر زەوی، بوونـێكی داسەپاوە و ڕێكەوتێكی داسەپاویشـە كە لە بیـری هـەرە قـووڵـی نـاوەوەی خـۆی جـۆرێـك لـە نـاڕازی بـوون و نەویستن دەخـوڵقێنێ. كەواتە هەمـوو ئەم دەركەوتانەی ناوەوەی مـرۆڤ بـەڵگـەیەكن بـۆ ئەوەی گـیـرۆدەبـوونی مـرۆڤ بەو دیوی شـوێنەوە، خـەونی مـرۆڤ بەو دیوی شـوێنەوە لەگـەڵ بـوونی مـرۆڤ لەسـەر ئەم خـاكـەدا لە دایك بـووە كـەوای لێ كـردووە هەمـیـشـە چـاوی لە شـوێنێكی دیكە بێت. لـە زانستدا گـەڕانی مرۆڤ بەرەو گـەردوون كـە توانایەكی زۆر و داهـاتێكی زۆری مـرۆڤی بۆ تەرخان كراوە، لە دوو ڕووی جیاوازەوەیە لەلایەكەوە گـەڕانە بـە دوای نـهـێنییـەكـانی شـوێن و گـەردوون لەلایەكی دیكەشـەوە گەڕانە بە دوای شـوێنێكی دیكەوە كـە هەڵگری هـەمـان شـوناسـە زانسـتیـەكـانی بوونی شوێن بێ لـەسەر ئەم زەوییە ئەو دیوی شـوێن ئەو دیوی هیـواكانی مـرۆڤـە، خـواسـتـە هـەرە قـووڵـەكانیـەتی بۆ لە ناوبردنی كۆتایی هـاتنی مرۆڤ بە مردن، هیـواخواسـتن بە ژیانێكی دیكە... ئـەم خەون و خـواسـتانەی مـرۆڤ لە ناخـەوە دەیهـەژێنن لە نـاخـەوە بەرەو خـەیاڵی ئەو دیوی شوێنەوەی دەبەن كەواتە مرۆڤ هـەمیشـە لە ژیانی خۆی لەسـەر زەوی كـاردنەوەی هـەیـە كـە زۆر نـاخـەكین زۆر شـاراوە و بزرن هـەربۆیـە سـتـوونە گـەورەكـانی

باڵندەیەكی نێو قەفەس گەر ئازادیش بێت ناتوانێ لەو دیوی قەفەسەكەیەوە لە شوێنێكی دیكە بژێت، دەشێ ئەم حاڵەتە لەلای مرۆڤدا لە فیكر و بیركردنەوەدا هەمان گونجانی هەبێت

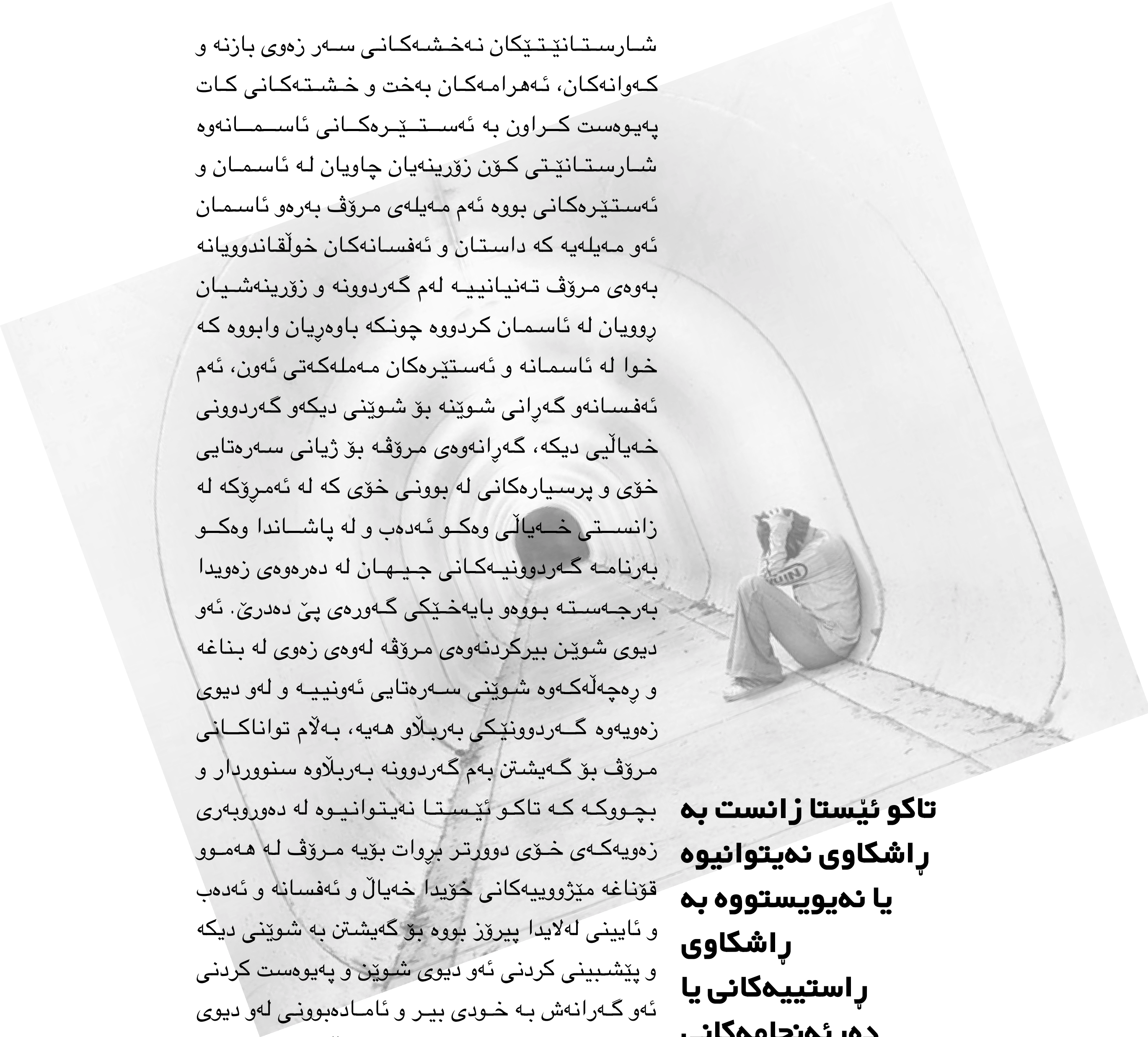

شارستانێتێکان نەخشەکانی سەر زەوی بازنە و کەوانەکان، ئەهرامەکان بەخت و خشتەکانی کات پەیوەست کراون بە ئەستێرەکانی ئاسمانەوە شارستانێتی کۆن زۆرینەیان چاویان لە ئاسمان و ئەستێرەکانی بووە ئەم مەیلەی مرۆڤ بەرەو ئاسمان ئەو مەیلەیە کە داستان و ئەفسانەکان خولْقاندوویانە بەوەی مرۆڤ تەنیانییە لەم گەردوونە و زۆرینەشیان ڕوویان لە ئاسمان کردووە چونکە باوەڕیان وابووە کە خوا لە ئاسمانە و ئەستێرەکان مەملەکەتی ئەون، ئەم ئەفسانەو گەڕانی شوێنە بۆ شوێنی دیکەو گەردوونی خەیاڵیی دیکە، گەڕانەوەی مرۆڤە بۆ ژیانی سەرەتایی خۆی و پرسیارەکانی لە بوونی خۆی کە لە ئەمڕۆکە لە زانستی خەیاڵی وەکو ئەدەب و لە پاشاندا وەکو بەرنامە گەردوونیەکانی جیهان لە دەرەوەی زەویدا بەرجەستە بووەو بایەخێکی گەورەی پێ دەدرێ. ئەو دیوی شوێن بیرکردنەوەی مرۆڤە لەوەی زەوی لە بناغە و ڕەچەڵەکەوە شوێنی سەرەتایی ئەونییە و لەو دیوی زەویەوە گەردوونێکی بەربڵاو هەیە، بەڵام تواناکانی مرۆڤ بۆ گەیشتن بەم گەردوونە بەربڵاوە سنووردار و بچووکە کە تاکو ئێستا نەیتوانیوە لە دەوروبەری زەویەکەی خۆی دوورتر بڕوات بۆیە مرۆڤ لە هەموو قۆناغە مێژووییەکانی خۆیدا خەیاڵ و ئەفسانە و ئەدەب و ئایینی لەلایدا پیرۆز بووە بۆ گەیشتن بە شوێنی دیکە و پێشبینی کردنی ئەو دیوی شوێن و پەیوەست کردنی ئەو گەرانەش بە خودی بیر و ئامادەبوونی لەو دیوی شوێن ئامادەبوونە لە شوێنی خەیاڵی و نا واقیعی مرۆڤ بە دەرەوەی شوێنی خۆیدا و کرانەوەی عەقڵی و زەینیی مرۆڤ و تواناکانی ئەم هێزی خەیاڵەیان تێدایە

تاکو ئێستا زانست بە ڕاشکاوی نەیتوانیوە یا نەیویستووە بە ڕاشکاوی ڕاستییەکانی یا دەرئەنجامەکانی گەڕانەکانی خۆی ئاشکرا بکات

کە تێکەڵە لەگەڵ واقیعی بوونی ئەو لەم شوێنەدا ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ شوێن بەلایەنی مرۆڤەوە شوێنێک نییە بۆ خەیاڵی فراوان شوێنێکنییە شوێنێک نییە بۆ ئازادیی بیرکردنەوەی فراوان بۆ لە دایکبوونی پەرجووەکان، مرۆڤ لە ناخەوە لە چاوەڕوانیی زۆر لە گۆڕانکاری پێش بینیەکانی خۆیدا دەژی چاوەڕوانی بەو مانایەی لە ناخەوە باوەڕی بەوە نییە ئەو خاکەی لەسەری دەژی شوێنی کۆتایی ئەوە هەر بۆیە گواستنەوە لە شوێندا بە مردنەوە وا بەستەکراوە چونکە لە ژیاندا مرۆڤ بێ بەری و بێ بەش و بێ توانایە لە بەدی هێنانی خەیاڵەکانی خۆی و خەونەکانی لەسەر هەمان جاکدا ئەمەش مانای وایە شوێن و مانەوە مەرجێکی توند و تیژی سنووردار کردنی خەون و خەیاڵە لەلای مرۆڤ هەموو جوانکاریەکانی شوێن و ئەو بیرانەی لە شوێنەوە دێنەدی نوچ خواردن و لاربوونەوەیان تێدایە بەرامبەر بە خودێک کە هەست بە خۆی دەکات لە شوێنێکی هەڵەو قەدەرییەتێکی هەڵەو حوکمێکی هەڵەدا دەژی بۆیە لە ناخەوە ئەو لەبیری هەرە قووڵ و ناخەکیی خۆیدا مرۆڤێکی یاخییە لەو چارەنووسەی کە لەسەر زەوی بۆی دیاری کراوە لە هەموو ئایینەکاندا شوێن پەیوەست کراوە بە خودی مرۆڤەوە کە لە نێوان چاکە و خراپە دابەش دەبێ و مەرجێکن بۆ دەرچوونی ئەو لە شوێن و جوانی و چێژەکانی و زەوی بە شوێنێکی کاتی و بەسەربردنی کات و سەردەمەکان ناو دەبات و هەمووش وابەستەی مردن کراون، کەواتە شوێن پەیوەستە بە ژیان و بیرکردنەوەی مرۆڤ و چۆنێتی تێڕوانینی ئەو بۆ دەرەوەی خۆی ئەو کاتەی مەسەلەی بوونی مرۆڤ وەکو جەستەیەکی فیزیکی لە دەست دەدات تاکو بوار و ئازادیی گیان والا دەبێ ئەمەش مەرجی سەرەکیی گەیشتنە بەو دیوی شوێن. لە زانستندا ئومێد و هیوای مرۆڤ وابەستەی داهێنانەکانی مرۆڤ و تەکنۆلۆژیا کراوە، تەنانەت لە وردبوونەوە لەلایەنی گیانیی مرۆڤیش تەکنۆلۆژیا دەوری سەرەکیی پێ بەخشراوە و وشە و ئەفسانەکان لە مردنی خۆیاندا ماناکانیان دەمرن و زانست هەر لە ڕێگەی شوێنی واقیعی مرۆڤ و تواناکانیەوە پەنا دەباتە بەر گەڕان بە دوای ئەو شوێنانەی دەشێ مرۆڤ تیایاندا بوونی هەبێت یاخود ئەو بوونە شاراوانەی دەشێ شوێنی دیکەیان هەبێت، بەلام تاکو ئێستا زانست بە ڕاشکاوی نەیتوانیوە یا نەیویستووە بە ڕاشکاوی ڕاستییەکانی یا دەرئەنجامەکانی گەڕانەکانی خۆی ئاشکرا بکات لەبەر کۆمەڵێک هۆکاری جیا جیا. بەلام لە ئەفسانە و ئەدەب و ئاییندا شوێن و گەڕان بە دوای شوێندا لە واقیعی ژیاوەی مرۆڤ دەردەچێتە دەرەوە شوێن تێکەڵ بە گواستنەوە و شێوە گۆڕین و گۆڕانکارییە عەقڵی و گیانیەکان دەبێت. واتە شوێن لەگەڵ گۆڕانی جەستەو گواستنەوەیدا بە هەموو گەوهەرو

بوونایەتیەکانیەوە دەگواسترێتەوە بۆ شوێنی دیکە واتە مەرجی گەڕان بە دوای ئەو دیوی ماناکانی بوونی بەرجەستەیی. بەمەش بوونی بەرجەستەیی مرۆڤ کاتێک دەبێتە بوونێکی ڕووکەش واتە دەبێتە بنیاتێکی مێژوویی ڕووکەش ئەوا گەوهەری خۆی دەکوژێ وەکو دەقێکی بوونگەرایی ڕووکەش، بەڵام گەوهەری بوون دەقی خۆی و هۆکارەکانی دەپارێزێ کە پێویست بە دۆزینەوەو شیکردنەوەیان دەکات، لەوێوەش بۆمان دەردەکەوێ شوێن بوونێکی شێوەیی وەهمی و خەیاڵییە و بوونی مرۆڤیش لەگەڵ شوێندا هەمان پێکهاتی وەهمی خۆی دەپارێزێ کە وابەستەکراوە بەدیسیپلین کردن و ئاراستەکردن داسەپاندنی بوونگەرایی شێوە ڕووکەشەکانەوە وەکو هەستەکانی مرۆڤ و دەرک پێکردنە فیزیۆنۆمیەکانی بەڵام هەر زانست خۆشی لە دواییدا بەم هێزانەی بوونی مرۆڤدا دەچێتەوە و زانستە نوێیەکان دەری دەخەن کە مرۆڤ و بوونی لە شوێندا وەکو بوونەوەرێک نهێنی زۆر لە هێزو تواناکانی ئەودا شاراوەن و بە ئاسانی دەرناکەون کە زۆربەی زانا و پسپۆڕو نووسەرانی ئەم بوارانە ئەوانەی خۆیان لەم مەسەلەیە داوە ئەوهێزانەی مرۆڤ لە بواری جیاجیادا دەبیننەوە کە هەندێکیان جەخت لەسەر هێزی وشە دەکەن هەندێکیان لەسەر مێشک و بیرکردنەوە هەندێکی دیکەش لەسەر تێکچوونی یا شڵەژانی عەقڵیی مرۆڤ. ئەو کەسانەی مێشکیان و وەزیفەکانیان لێ تێک دەچێت خۆیان لە شوێنی دیکەدا دەبیننەوە و خۆیان و گفت و گۆکانیان لەگەڵ کەسان و شوێنی دیکەدایە. ئەوانەی خەون بینن شوێن و بوونەوەرەکان لەلایاندا دەبنە شوێنی غوربەت و نەناسراوی، ئاماژەکانی ئەم گواستنەوانەی مرۆڤ لە نێوانی شوێنی بوون و کەسەکاندا ئاماژەیەکن بۆ گومان و دوودڵیی مرۆڤ بە بوون و ئامادەبوونی خۆی لە شوێندا، ئەمەش وای لێی کردووە بەرەو دوو ئاراستەی جیاوازی بیرکردنەوەی بەرێت کە یەکەمیان خۆ دانە دەستەوەی چارەنووسە لە شوێندا و ئەوی دیکە باوەڕنەبوونیەتیی بە شوێن، وەکو شوێنێکی کۆتایی هاتو کە لە چاوەڕوانی لە مانەوەدا پراکتیکی دەکات گەر ئەم دوو حاڵەتە نەبوونایە مرۆڤ زۆر لە کۆنەوە مەیلە شەڕخوازیەکانی گەشەیان دەسەند و زۆر لە زووەوە کۆتایی بەرەگەزی خۆی دەهێنا هەروەک لەناوچوونی زۆر لە شارستانێتییەکان و گەلەکانیان لە مێژوودا ئەمەش مانای ئەوەیە مرۆڤ لە شوێندا فانتازیای عەقڵیی زۆری خوڵقاندووە بۆ مانەوەی خۆی ئەم فانتازیایانەش پەیوەستن بە بەدیهێنانی هۆیەکانی ژیان و گەشەسەندنیەوە، هەروەها بە پێشکەوتنی عەقڵی و فەلسەفی و تەکنۆلۆژیی خۆیەوە و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ئەم هەوڵانەی گەشە دەسەنن و پێش دەکەون.